

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΟΜΑΔΑ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

ΟΛΓΑ ΖΙΡΩ, πτυχιούχος Α.Σ.Κ.Τ., Μ.Α. Ιστορίας της Τέχνης, ΠΕ8

ΕΛΕΝΗ ΜΕΡΤΖΑΝΗ, πτυχιούχος Α.Σ.Κ.Τ., ΠΕ8

Δρ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΕΤΡΙΔΟΥ, Αν. καθηγήτρια Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής Τμήμα Αρχιτεκτόνων Πανεπιστημίου Πατρών

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ Π.Ι.

Δρ ΓΙΩΡΓΗΣ ΣΙΓΑΛΑΣ, πτυχιούχος Α.Σ.Κ.Τ., σύμβουλος Καλλιτεχνικών του Π.Ι.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΡΙΣΗΣ

Δρ ΚΟΝΤΑΡΑΤΟΣ ΣΑΒΒΑΣ, Ομότιμος καθηγητής Α.Σ.Κ.Τ.

ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΗ ΜΑΡΙΑ, πτυχιούχος Α.Σ.Κ.Τ., ΠΕ8

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΜΑΙΡΙΤΑ ΚΛΕΙΔΩΝΑΡΗ, φιλόλογος

ΛΙΑ ΜΠΟΥΣΟΥΝΗ-ΓΚΕΣΟΥΡΑ, φιλόλογος

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΓΡΑΦΙΣΤΩΝ ΟΕΔΒ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Οι αλλαγές που ενσωματώθηκαν στην παρούσα επανέκδοση έγιναν με βάση τις διορθώσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Γ' ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΗ

Η συγγραφή και η επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	7
Εισαγωγή.....	9
1. Παλαιολιθική και Νεολιθική εποχή.....	13
2. Η τέχνη της Μεσοποταμίας - Η τέχνη της Αιγύπτου.....	25
3. Η τέχνη του Αιγαίου. Οι αφετηρίες της ευρωπαϊκής τέχνης: Κυκλαδικός, Μινωϊκός, Μυκηναϊκός Πολιτισμός.....	37
4. Η Ελληνική τέχνη: από τους Γεωμετρικούς στους Αρχαϊκούς χρόνους Γεωμετρικοί χρόνοι, Αρχαϊκοί χρόνοι.....	53
5. Κλασική και Ελληνιστική τέχνη. Η κλασική περίοδος. Το τέλος της κλασικής εποχής: οι ελληνιστικοί χρόνοι.....	65
6. Η Ρωμαϊκή τέχνη.....	83
7. Η Βυζαντινή τέχνη.....	93
8. Η χριστιανική τέχνη το Μεσαίωνα Η ρομανική τέχνη, η γοτθική τέχνη.....	107
9. Οι εξωευρωπαϊκοί πολιτισμοί Η τέχνη της Κίνας, της Ινδίας, της Ιαπωνίας, του Ισλάμ, η προκολομβιανή τέχνη, η τέχνη της Αφρικής.....	119
10. Η τέχνη την εποχή της Αναγέννησης	133
11. Η τέχνη του Μπαρόκ.....	159

12. Νεοκλασικισμός.....	181
13. Ρομαντισμός.....	205
14. Ρεαλισμός, Ιμπρεσιονισμός.....	223
15. Το Πέρασμα από το 19ο στον 20ό αιώνα. Αρχιτεκτονική του Σιδήρου, του Γυαλιού και του οπλισμένου Σκυροδέματος. Το κίνημα “Τέχνες και Χειροτεχνίες” (Arts and Crafts), Αρ Νουβό	243
16. Οι δεκαετίες 1900-1930 (α΄ μέρος). Εξπρεσιονισμός, Φωβισμός, ο Γαλάζιος Καβαλάρης, Κυβισμός, Φουτουρισμός.....	257
17. Οι δεκαετίες 1900-1930 (β΄ μέρος). Ντε Στιλ, Σουπρεματισμός, Κονστρουκτιβισμός, Ντανταϊσμός, Σουρεαλισμός. Η Σχολή του Μπαουχάουζ. Οι μεγάλοι δάσκαλοι της αρχιτεκτονικής.....	283
18. Μεταπολεμική τέχνη στην Αμερική και στην Ευρώπη. Η Σχολή της Νέας Υόρκης - Αφηρημένος Εξπρεσιονισμός.....	309
19. Η Δεκαετία του 60, η Δεκαετία του 70, οι Δεκαετίες 80-90: Ποπ Αρτ, Οπ Αρτ, Κινητική τέχνη, Μινιμαλισμός, Εννοιακή τέχνη, Φωτογραφικός Ρεαλισμός.....	325
20. Μετα-Μοντερνισμός. Η δεκαετία του 1990: Υποκειμενισμός και Διεθνοποίηση Οι αναζητήσεις της σύγχρονης αρχιτεκτονικής. Βίντεο - Αρτ	347
Βιβλιογραφία.....	365

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το βιβλίο “Ιστορία της Τέχνης” της Γ’ Λυκείου αποτελεί ένα εισαγωγικό ταξίδι στον κόσμο της τέχνης. Είναι μια περιπετειώδης διαδρομή στην καλλιτεχνική δημιουργία από την προϊστορία έως σήμερα. Το βιβλίο θέτει τα καλλιτεχνικά δημιουργήματα στο ιστορικό τους πλαίσιο, ώστε να γίνει αντιληπτή η συνοχή τους, να διαπιστωθεί η άμεση σχέση της τέχνης με την πολιτισμική εξέλιξη κάθε περιόδου και να συνδεθεί η τέχνη με τη ζωή.

Η τέχνη, ως δημιούργημα του ανθρώπου, είτε υπηρετεί τη θρησκεία, τις πεποιθήσεις, τα ιδανικά είτε εξυπηρετεί πάθη, φιλοδοξίες, ελπίδες, την ανάγκη για επικοινωνία, αποτελεί μοναδική αισθητική εμπειρία συνδυάζοντας το μύθο με την ιστορία και την επιστήμη.

Μελετώντας το πολυδιάστατο φαινόμενο της τέχνης ιστορικά, μέσα από την παρατήρηση και την ανάλυση των πιο γνωστών αριστουργημάτων - γιατί αυτά είναι συνήθως από πολλές απόψεις τα πιο σημαντικά - θα γίνουν κατανοητοί ορισμένοι μηχανισμοί της Ιστορίας της Τέχνης και θα εκτιμηθεί αυτή ως επιστήμη.

Η μελέτη αυτού του εύληπτου βιβλίου προσφέρει πληροφορίες και γνώσεις για έργα, για καλλιτέχνες, για τεχνοτροπίες, για ερμηνεία και έρευνα, αλλά πάνω από όλα προσφέρει μια απόλαυση· την απόλαυση της μαγείας της τέχνης.

Δρ Γιώργης Σιγάλας
Ζωγράφος, Σύμβουλος Καλλιτεχνικών
Μαθημάτων του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Η τέχνη

Μέσα από την ανάγκη του για καλλιτεχνική δημιουργία ο άνθρωπος προσπάθησε να απαντήσει στα αιώνια προβλήματα της ζωής: τον έρωτα, το θάνατο, το θείο, την ίδια τη ζωή. Επομένως, η καλλιτεχνική δημιουργία, δηλαδή αυτό που ονομάζουμε τέχνη, εμφανίζεται από τότε που εμφανίστηκε και ο άνθρωπος επάνω στη Γη.

Η λέξη “τέχνη” προέρχεται, σύμφωνα με μία εκδοχή, από το ρήμα “τίκτω” (= “γεννώ”) και, όπως κάθε δημιουργία, είναι στενά συνδεδεμένη με την κοινωνική πραγματικότητα και με τις αντιλήψεις κάθε εποχής.

Τέχνη για τον Πλάτωνα ήταν “μίμησις της φύσεως”, δηλαδή αντιγραφή των πραγμάτων όπως αυτά φαίνονται. Της αναγνώριζε τεράστια δύναμη επιβολής και γι’ αυτό έφτανε στο σημείο να την αρνείται. Για τον Αριστοτέλη τέχνη ήταν η ικανότητα παραγωγής πραγμάτων σύμφωνα με κανόνες. Τα είδη της χωρίζονταν σε “μιμητικά” και “μη μιμητικά”. Στο πρώτο είδος ανήκαν τα οπτικά φαινόμενα, στο δεύτερο η μίμηση των πράξεων, δηλαδή η ποίηση.

Κατά την περίοδο του Μεσαίωνα έγινε διάκριση ανάμεσα στις “ευγενείς” και τις “βάνουσες τέχνες”, (*artes liberales* και *artes mechanicae* ή *serviles* δηλαδή στις “ελευθέριας” και στις “χειρωνακτικές” ή “δουλικές”). Ως “ελευθέριας” θεωρούνταν οι τέχνες που παράγονται από την πνευματική προσπάθεια του ανθρώπου (η γραμματική, η λογική, η ρητορική και η αριθμητική, η μουσική, η γεωμετρία, η αστρονομία). Ως “δουλικές” θεωρούνταν εκείνες που απαιτούν το χειρωνακτικό μόχθο και την επεξεργασία της ύλης, και σε αυτές συγκαταλέγονταν η ζωγραφική και η γλυπτική.

Στην Αναγέννηση η ζωγραφική και η γλυπτική αντιδιαστέλλονται από τις άλλες “χειρωνακτικές” τέχνες και κατακτούν μια θέση ανάμεσα στις “ελευθέριας”. Η ζωγραφική είναι επιστήμη, έλεγε ο Λεονάρντο ντα Βίντσι, και μάλιστα ανώτερη από την ποίηση και τη μουσική. Στα μέσα του 16ου αιώνα η ζωγραφική, η γλυπτική και η αρχιτεκτονική εντάχθηκαν στην κατηγορία των *arti di disegno* (δηλαδή των τεχνών του σχεδίου, όπου σχέδιο σήμαινε και τη σύλληψη της ιδέας). Ως γνώστες της προοπτικής - δηλαδή των μαθηματικών - και των λόγιων κειμένων, της μυθολογίας και της θεολογίας, οι καλλιτέχνες περιελήφθησαν στους πολίτες της ανώτερης πνευματικής τάξης. Στο τέλος του 16ου αιώνα ο καλλιτέχνης αποθεώνεται και θεωρείται ανώτερος άνθρωπος, ο οποίος χρειάζεται ελεύθερο πεδίο δράσης για τη σύλληψη και την εκτέλεση του έργου του. Το έργο του καλλιτέχνη αντικατοπτρίζει την προσωπικότητά του ή, καλύτερα, είναι ενδιαφέρον και πολύτιμο ακριβώς επειδή είναι δημιούργημά του.

Ήδη από την Αναγέννηση αναπτύχθηκαν διάφορες θεωρίες περί τέχνης, ενώ αργότερα, μετά το 17ο αιώνα και την εποχή του Διαφωτισμού, η καλλιτεχνική δραστηριότητα απέκτησε μια αυτονομία τόσο από τις επιστήμες όσο και από τα χειρωνακτικά επαγγέλματα. Το 18ο αιώνα η ποίηση, η μουσική, η ζωγραφική, η γλυπτική, η αρχιτεκτονική και ο χορός αποτέλεσαν τις “καλές τέχνες” και συνδέθηκαν, λόγω της κοινής

ενασχόλησής τους, με την έννοια του “ωραίου”. Το 19ο αιώνα, με την ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής, οι τέχνες χωρίστηκαν σε “καλές” και “εφαρμοσμένες”, με τις τελευταίες να στοχεύουν στη σύμπραξη της καλλιτεχνικής παραγωγής με τη βιομηχανία. Είναι φανερό ότι η κατάταξη των τεχνών σε κατηγορίες συμβαδίζει με τις αντιλήψεις κάθε εποχής. Τον 20ό αιώνα ο κινηματογράφος αποτέλεσε την έβδομη τέχνη.

Η Ιστορία της Τέχνης

Ο Γάλλος ιστορικός Ζακ Λε Γκοφ, στο βιβλίο του *Ιστορία και Μνήμη*, αναφέρει: “Η λέξη *histoire* (σε όλες τις γλώσσες που προέκυψαν από τα λατινικά, καθώς και στα αγγλικά) προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη “ιστορία” της ιωνικής διαλέκτου. Ο τύπος αυτός κατάγεται από την ινδοευρωπαϊκή ρίζα “wid weid”, “voir” (=βλέπω). Εξ ου και το σανσκριτικό “βέτας”, “μάρτυρας”, και το ελληνικό “ίστωρ”, “μάρτυρας”, με την έννοια “εκείνου που βλέπει”. Αυτή η αντίληψη για την όραση ως ουσιαστική πηγή γνώσης οδηγεί στην άποψη ότι ο “ίστωρ”, εκείνος που βλέπει, είναι επίσης αυτός που γνωρίζει. “Ιστορείν” στα αρχαία ελληνικά σημαίνει “προσπαθώ να γνωρίσω”, “να πληροφορηθώ”. Ιστορία σημαίνει λοιπόν έρευνα. Αυτή είναι η σημασία της λέξης στον Ηρόδοτο στην αφετηρία των “Ιστοριών” του, οι οποίες είναι “αναζητήσεις”, “έρευνες” (Ζακ Λε Γκοφ, *Ιστορία και Μνήμη*, Αθήνα 1998, σελ. 147).

Η Ιστορία, για να παρουσιάσει τις διάφορες στιγμές της ανθρωπότητας, βασίζεται σε αποδείξεις και μαρτυρίες. Για την Ιστορία της Τέχνης μαρτυρίες είναι τα έργα τέχνης.

Η Ιστορία της Τέχνης μέσα από την προσέγγιση των διάφορων επιτευγμάτων του πολιτισμού, έχει ως στόχο την καλύτερη κατανόηση του παρόντος. Από την αρχαιότητα το ενδιαφέρον για τα έργα της τέχνης ήταν ζωηρό. Η *Φυσική Ιστορία* του Πλίνιου του Νεότερου (1ος αιώνας μ.Χ.) αποτελεί μία από τις πρώτες προσεγγίσεις παρουσίασης των έργων τέχνης. Το βιβλίο που δημοσίευσε το 1550 ο Τζ. Βαζάρι (1511-74), με τίτλο *Η ζωή των πιο επιφανών ζωγράφων, γλυπτών και αρχιτεκτόνων*, αποτέλεσε μια πρώτη Ιστορία της τέχνης και περιελάμβανε πληροφορίες για την εκτέλεση των έργων, καθώς και σχόλια για την ικανότητα των καλλιτεχνών. Κατά την Αναγέννηση, μέσα από τη γενικότερη επαφή με την τέχνη των κλασικών, το ενδιαφέρον για ιστορικές μαρτυρίες γύρω από τη δημιουργία των έργων τέχνης αυξήθηκε. Η Ιστορία της Τέχνης αναπτύχθηκε από τους διάφορους συλλέκτες και τους “εραστές των τεχνών”, ενώ το 1764 ο Γ. Γ. Βίνκελμαν (1717-68), στο βιβλίο του *Η τέχνη των αρχαίων Ελλήνων*, συνέδεσε την τέχνη με τη γενικότερη πολιτισμική πορεία μιας κοινωνικής ομάδας.

Τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετώπισε η Ιστορία της Τέχνης, όταν από τα μέσα του 19ου αιώνα αποτέλεσε μια ξεχωριστή επιστήμη, ήταν ο τρόπος γραφής της ιστορίας, η διαμόρφωση των περιόδων και των εποχών της τέχνης. Κυρίως οι δόκιμες ιστορίες αναφέρονται σε ποικίλες μορφές της τέχνης, από την κλασική εποχή και μετά, με έμ-

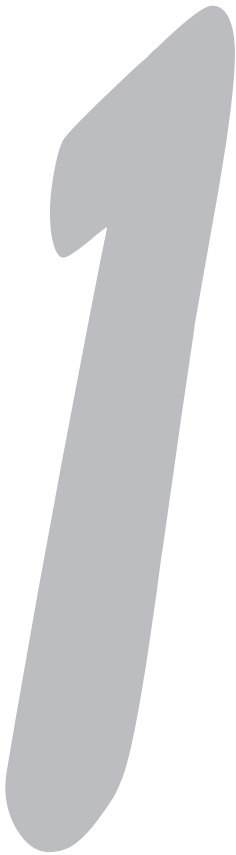
φαση στην ανάλυση της ζωγραφικής, της γλυπτικής, της αρχιτεκτονικής και των εφαρμοσμένων τεχνών, ιδιαίτερα όσον αφορά τις καλλιτεχνικές δημιουργίες του δυτικού κόσμου. Η τέχνη θεωρήθηκε ως τμήμα της πολιτισμικής πορείας της ανθρωπότητας, ενώ η ιστορία της, μαζί με την οικονομική, πολιτική και κοινωνική ιστορία, θεωρήθηκε ότι μπορούσε να πιστοποιήσει την εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού. Ο 20ός αιώνας προσέθεσε στην Ιστορία της Τέχνης, ως επιστήμη, τη συγκριτική παρατήρηση και μελέτη έργων διαφορετικών εποχών, μέσω της μορφολογικής προσέγγισης (Χ. Βέφλιν, 1864-1945), και την εικονολογική μέθοδο, τη διείσδυση δηλαδή στην επιμέρους ανάλυση των εικονογραφικών στοιχείων των έργων, συνδέοντας έτσι την τέχνη με άλλους τομείς του πνεύματος όπως τη φιλοσοφία, τη λογοτεχνία, την ιστορία, την ψυχολογία (Α. Βαρμπούργκ, 1866-1929, Ε. Πανόφσκυ, 1892-1968).

Λίγα λόγια για το βιβλίο

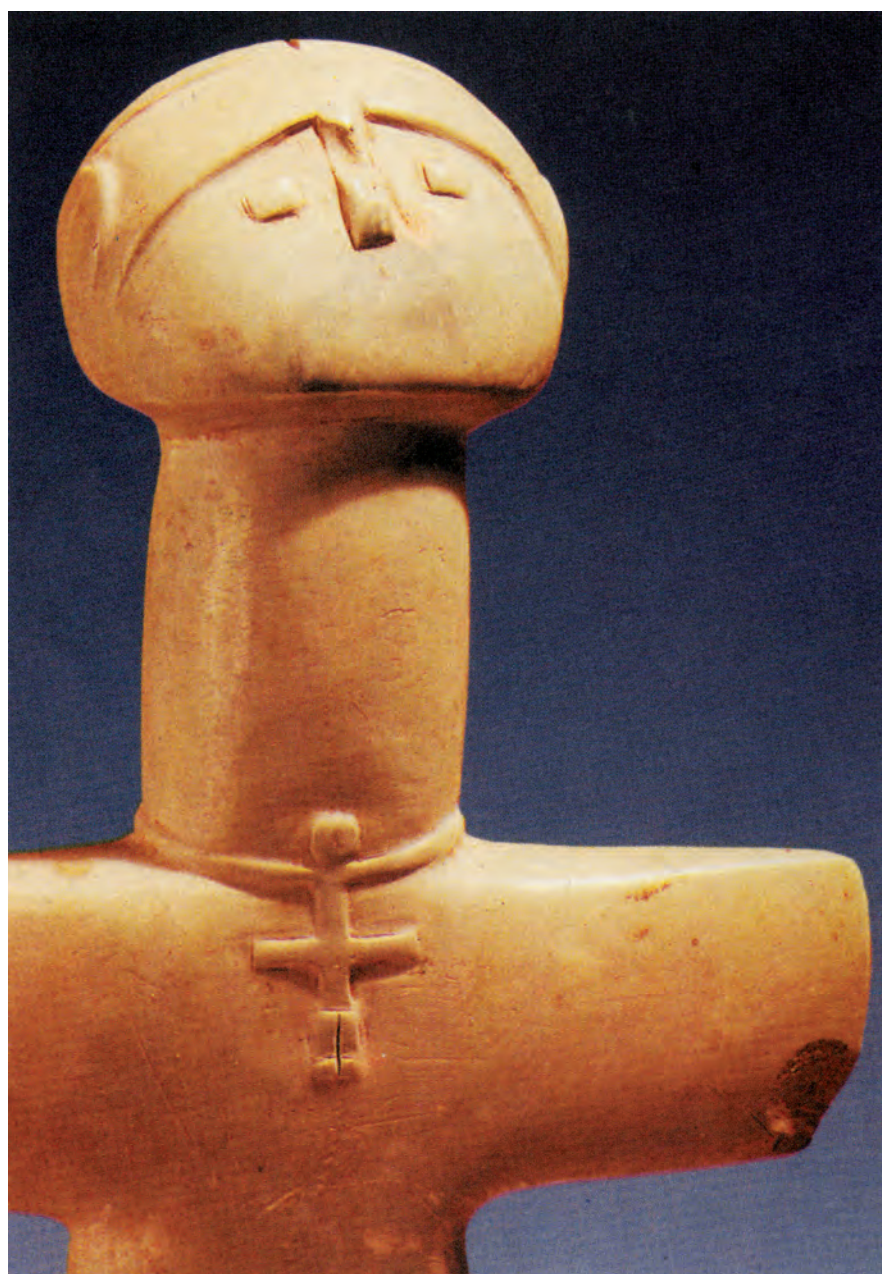
Το βιβλίο αυτό της Ιστορίας της Τέχνης πραγματεύεται την ανθρώπινη καλλιτεχνική δημιουργία από την παλαιολιθική εποχή μέχρι σήμερα. Παρουσιάζει επίσης και ορισμένα στοιχεία για την εξωευρωπαϊκή τέχνη, έτσι ώστε να μπορεί ο μαθητής να σχηματίσει μια γενικότερη αντίληψη των τάσεων των τεχνών σε σχέση με τους διάφορους πολιτισμούς. Ειδική μνεία στη νεοελληνική τέχνη γίνεται κυρίως στα κεφάλαια που αναφέρονται στην καλλιτεχνική δημιουργία μετά το 19ο αιώνα.

Τα χαρακτηριστικά στοιχεία κάθε εποχής και τα βασικά γνωρίσματα των διάφορων κινημάτων προηγούνται της παρουσίασης των έργων και των ιδιαιτεροτήτων κάθε ενότητας. Κάθε κεφάλαιο κλείνει με την περιγραφή και την ανάλυση έργων τα οποία προτείνονται για ανακεφαλαίωση κάθε ενότητας, αλλά και ως ευκαιρία για συζήτηση και συλλογικό προβληματισμό. Στο τέλος κάθε ενότητας υπάρχει το γλωσσάρι, που έχει ως στόχο τη διευκρίνιση κάποιων όρων, ενώ οι ερωτήσεις - δραστηριότητες αποσκοπούν στην επιπλέον ανάπτυξη των θεμάτων που εξετάστηκαν και στη συμμετοχή των μαθητών στο γενικότερο προβληματισμό. Επιλεγμένα αποσπάσματα από τη διεθνή βιβλιογραφία και από βασικά κείμενα της τέχνης παρουσιάζονται μέσα σε πλαίσιο. Τέλος, προτείνεται στους μαθητές ένας κατάλογος βιβλιογραφίας για περαιτέρω εμβάθυνση.

Το μάθημα της Ιστορίας της Τέχνης έχει ως στόχο την εξοικείωση των μαθητών με την καλλιτεχνική δημιουργία των διάφορων εποχών. Το ενδιαφέρον των μαθητών θα πρέπει να εστιάζεται στα ουσιαστικά στοιχεία των έργων και όχι στην αποστήθιση των ημερομηνιών και των ονομάτων, θα πρέπει δε να χαρακτηρίζεται από μια κριτική τοποθέτηση τόσο απέναντι στα έργα όσο και απέναντι στις αξίες που εμπεριέχουν.

ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Ειδώλιο από στεατίτη (3000-2500 π.Χ.), περιοχή της Πάφου, Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο.

1

ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Παλαιολιθική εποχή

Η δημιουργική παρόρμηση του ανθρώπου αποτυπώνεται από την εποχή που ο *Homo sapiens* αρχίζει να σχεδιάζει στους βράχους και να φτιάχνει αντικείμενα. Τα δημιουργήματα αυτά χρονολογούνται από το 30.000 μέχρι το 10.000 π.Χ. περίπου. Η περίοδος αυτή, η οποία ονομάζεται παλαιολιθική, διακρίνεται σε τρεις επιμέρους περιόδους, ανάλογα με τα γενικά χαρακτηριστικά των ευρημάτων της εποχής:

1. στην ωρινιάκια περίοδο (περίπου 30.000-20.000 π.Χ.), κατά την οποία όλες οι αναπαραστάσεις (συνήθως ζώων) προσεγγίζονται με ένα γραμμικό - ρεαλιστικό τρόπο απεικόνισης.
2. στη σολουτραία (περίπου 20.000-14.000 π.Χ.), που ήταν μια μεταβατική περίοδος,
3. στη μαγδαλήνια (περίπου 14.000-10.000 π.Χ.), κατά την οποία οι αναπαραστάσεις προσεγγίζονται με τρόπο που πλησιάζει αρκετά το φυσικό πρότυπο, αποδίδονται δηλαδή φυσιοκρατικά (νατουραλιστικά).

Από τα σημαντικότερα δημιουργήματα ανάμεσα στο 20.000 και 10.000 π.χ. είναι οι βραχογραφίες (ζωγραφική στους τοίχους και στις οροφές σπηλαίων) που βρέθηκαν κυρίως στην Ευρώπη, σε μια ευρεία περιοχή η οποία εκτείνεται από την Πορτογαλία μέχρι τη Ρωσία. Σήμερα είναι γνωστά περισσότερα από 300. Από τα σημαντικότερα είναι αυτά του Λασκό στη Νοτιοδυτική Γαλλία και της Αλταμίρα στη Βόρεια Ισπανία. Επάλληλα ζωγραφισμένες οι παραστάσεις, απεικονίζουν ζώα όπως βίσονες, ελάφια, ταύρους, άλογα τα οποία (ιδιαίτερα στο σπήλαιο Λασκό)

1

2

3

Εικ. 1. Ταύροι επιζωγραφισμένοι επάνω σε άγρια ζώα (15.000-12.000 π.Χ. περίπου), Γαλλία, σπήλαιο Λασκό.

Η χρήση του ίδιου κομματιού βράχου κατ' επανάληψη φαίνεται πολύ καθαρά στο κάτω μέρος της εικόνας, εκεί όπου τα ελάφια μπλέκονται με τους ταύρους, το ζωγραφισμένο άλογο και το κοπάδι με τα θόδια.

Εικ. 2. Αποτύπωμα χεριού (15.000-12.000 π.Χ. περίπου), Γαλλία σπήλαιο Πες Μερλ.

Εντυπωσιακό το χέρι - αποτύπωμα του καλλιτέχνη, μπορεί να χρησίμευε ως υπογραφή ή ως άλλη ένδειξη.

Εικ. 3. Πληγωμένος βίσονας επιτίθεται σε άνθρωπο (15.000- 10.000 π.Χ. περίπου), λεπτομέρεια από βραχογραφία, μήκος βίσονα 1,10 μ., Γαλλία, σπήλαιο Λασκό.

Η φυσικότητα με την οποία αποδίδονται τα ζώα δεν επεκτείνεται και στην αναπαράσταση των ανθρώπων. Η αντρική μορφή είναι αυστηρά σχηματοποιημένη, σε αντίθεση μ' αυτήν του βίσονα, ο οποίος ίσως να συμβολίζει το θάνατο. Εδώ φαίνεται να διεξάγεται μάχη μεταξύ δύο αντίπαλων σαμάνων*, ο ένας από τους οποίους είναι μεταμφιεσμένος σε βουβάλι και ο άλλος φορά μάσκα πουλιού. Ένα κοντάρι φαίνεται να έχει τρυπήσει το πλευρό του ζώου.

Εικ. 4. Παράσταση ταύρου (15.000-12.000 π.Χ. περίπου), σπήλαιο Αλταμίρα.

Λόγω της "ανατομικής" ακρίβειας της εικόνας αντιλαμβανόμαστε τον ταύρο σε καλπασμό. Βλέπουμε το χρώμα του, αλλού να περιγράφει το τρίχωμά του και αλλού να γίνεται έντονο για να σχηματίσει τον όγκο του ζώου.

φαίνονται να κινούνται. Μαγικές ιδιότητες πρέπει να φανταστεί κανείς ότι αποδίδονταν στις μορφές αυτές, καθώς παρατηρούνται ακόμη και σήμερα παρόμοιες δοξασίες σε κυνηγετικές φυλές που έχουν επιζήσει όπως στους Μπουσμέν της Νότιας Αφρικής και στους Αβορίγινες της Αυστραλίας. Ανάμεσα στα ευρήματα που ήρθαν στο φως και έχουν διατηρήσει κάποια ίχνη ζωγραφικής είναι επίσης κόκαλα ζώων, κέρατα τάρανδου, χαυλιόδοντες των μαμούθ και πέτρες.

4

Εικ. 5. Η Αφροδίτη του Βίλεντορφ (30.000-25.000 π.Χ. περίπου), ύψος 11,5 εκ., ασβεστόλιθος, Βιέννη.

Οι πιο γνωστές ανθρωπινες μορφές κατά την ωρινιάνκια περίοδο ήταν συνήθως γυναικείες και ονομάζονται Αφροδίτες. Πρόκειται για μικρά, απρόσωπα ειδώλια, με ατροφικά χέρια, τεράστια στήθη και μηρούς, μια παραμόρφωση που ερμηνεύεται ως προσπάθεια σχηματοποίησης της γυναικείας γονιμότητας. Σ' αυτό το ειδώλιο διακρίνονται ίχνη χρώματος. Δεν υπάρχουν χαρακτηριστικά προσώπου, αλλά ολόκληρο το κεφάλι είναι καλυμμένο με σγουρά μαλλιά. Και εδώ παρατηρούμε διογκωμένα στήθη, κοιλιά και μηρούς, που σημαίνει ότι πρόκειται για μια απεικόνιση της γονιμότητας.

Εικ. 6. Η Αφροδίτη του Λοσέλ (15.000-10.000 π.Χ. περίπου), χαμηλό ανάγλυφο* σκαλισμένο σε πέτρα, Γαλλία, Μουσείο Μπορντό.

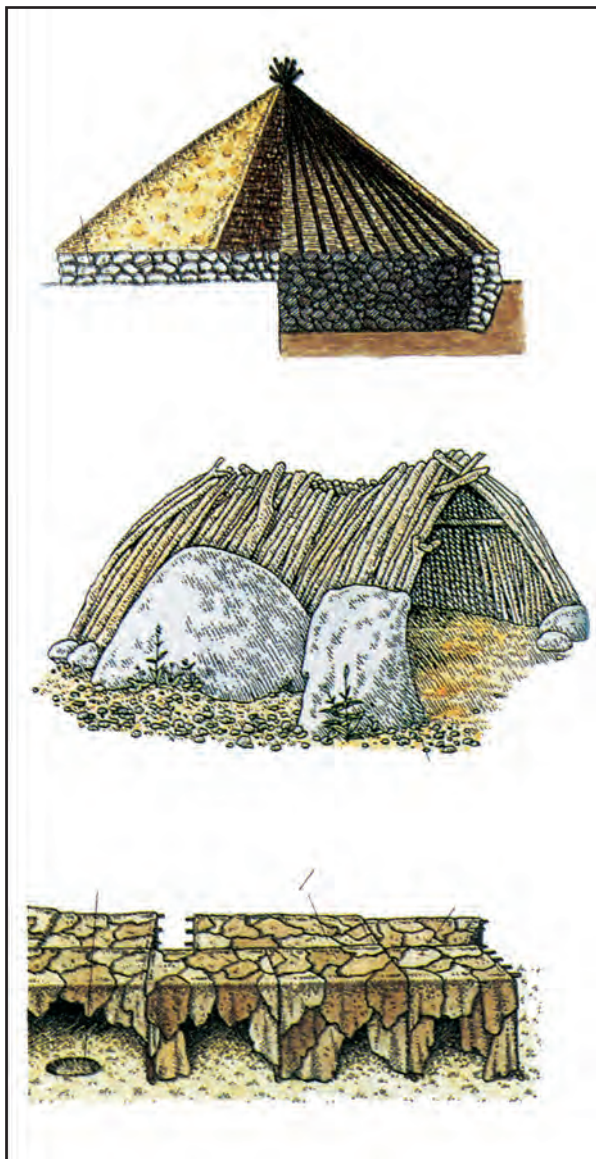
Ο σαφής τρόπος με τον οποίο αποδίδονται τα ογκώδη χαρακτηριστικά (στήθος, κοιλιά και μηροί) έρχεται σε αντίθεση με τα ασαφή χαρακτηριστικά του προσώπου και τα ατροφικά χέρια. Η γυναίκα φαίνεται ότι συμβολίζει τη γονιμότητα. Το κέρασ του θίσονα που κρατά συνδέεται μάλλον με μια θεότητα που εξουσιάζει τα ζώα και τα οδηγεί προς τους κυνηγούς.

5

6

Νεολιθική εποχή

Το 8000 π.Χ. περίπου περνάμε στη νεολιθική εποχή. Οι τροφοπαραγωγοί-γεωργοί της νεολιθικής εποχής και της πρώτης εποχής του χαλκού έζησαν την περίοδο 8000-3000 π.Χ. περίπου. Φαίνεται ότι ήταν μια περίοδος μεγάλης μετακίνησης των πληθυσμών, η οποία πρέπει να οφειλόταν στην εξαφάνιση των μεγάλων κοπαδιών και συνεπώς στην ανάγκη εξεύρεσης από τον άνθρωπο άλλων μέσων προσπορισμού της τροφής. Έτσι, προέκυψαν μεγάλες αλλαγές στον τρόπο ζωής των ανθρώπων, καθώς αυτοί άρχισαν να “παράγουν”, δηλαδή να καλλιεργούν τη γη ή να εκτρέφουν ζώα. Οδηγήθηκαν επομένως στην αναζήτηση μονιμότερων λύσεων για τη διαβί-

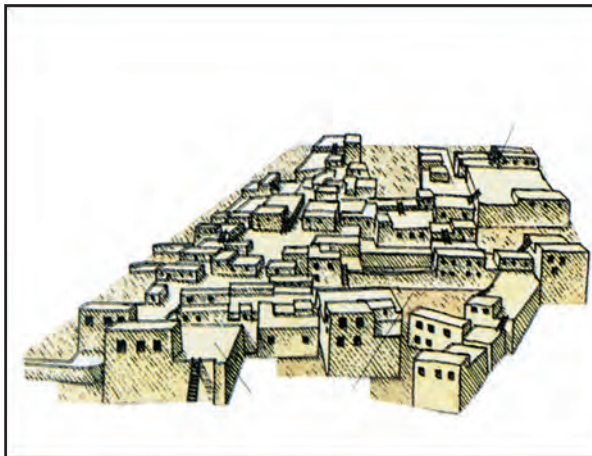
ωσή τους. Η μόνιμη εγκατάσταση, με όλες τις αλλαγές στον τρόπο ζωής που συνεπαγόταν, είχε ως αποτέλεσμα το σχηματισμό οικισμών.

Πέτρινα μνημειακά οικοδομήματα συναντάμε κατά μήκος του Ατλαντικού, εκεί όπου σήμερα βρίσκονται η Δανία και η Βόρεια Γερμανία, αλλά και στις μεσογειακές περιοχές της Γαλλίας και της Ισπανίας, την Κορσική και τη Σαρδηνία.

Διακρίνουμε δύο είδη μνημειακών οικοδομημάτων: 1. τις θολωτές* κατασκευές με πέτρες που στηρίζονται η μία επάνω στην άλλη, χωρίς συνδετικό υλικό ανάμεσά τους, και 2. τα μεγαλιθικά οικοδομήματα με τεράστιους ογκόλιθους τοποθετημένους οριζόντια επάνω σε ορθοστάτες.

Κατά την περίοδο αυτή συναντάμε επίσης οικισμούς που αποτελούνται από καλύβες φτιαγμένες με ξύλινα δοκάρια, στέγες από κλαδιά δέντρων και ευθύγραμμη διάταξη επάνω σε βασικούς άξονες κυκλοφορίας. Διακρίνεται εμφανώς μια πρώιμη μορφή οργάνωσης της πόλης.

Περί το 5000 π.Χ. την εποχή του λίθου (παλαιολιθική και νεολιθική) διαδέχεται η εποχή των μετάλλων (χαλκού, ορείχαλκου, σιδήρου), που δίνουν το όνομά τους στις αντίστοιχες εποχές. Οι άνθρωποι αρχίζουν σταδιακά να χρησιμοποιούν τα μέταλλα προκειμένου να κατασκευάσουν τα εργαλεία τους. Είναι η εποχή των μεγάλων πολιτισμών της ανθρωπότητας οι οποίοι αναπτύσσονται γύρω από τη Μεσόγειο. Η ανάγκη κατασκευής ανθεκτικότερων εργαλείων οδήγησε στην αναζήτηση μεθόδων για τη χύτευση σύνθετων μετάλλων και στην ανάπτυξη πολύπλοκων τεχνικών με καλούπια από κερί και πηλό. Κατασκευάστηκαν έτσι χυτά όπλα και λατρευτικά αντικείμενα. Οι στιλπνές μεταλλικές επιφάνειες οδήγησαν σε διάφορες ενδιαφέρουσες αισθητικές αναζητήσεις. Η ανάγκη κατασκευής ορειχάλκινων αντικειμένων δεν άργησε να προκαλέσει και νέες εξελίξεις: ανακαλύφθηκαν καινούριοι εμπορικοί δρόμοι - είτε από την ξηρά είτε από τη θάλασσα - για να επιτευχθεί η προμήθεια χαλκού και κασσίτερου.

7

Εικ. 6. Καλύβες από κλαδιά.

Τα πρώτα κτίσματα ήταν φτιαγμένα από διαθέσιμα υλικά όπως χώμα, ξύλα, βράχους και δέρματα ζώων. Κατασκευάζονταν απλώς και μόνο για να καλύψουν τις ανάγκες των ανθρώπων όσον αφορά την προστασία τους από τις καιρικές συνθήκες, με αποτέλεσμα να μη μαρτυρούν ιδιαίτερες μορφικές αναζητήσεις. Εδώ παρουσιάζονται καλύβες από κλαδιά τοποθετημένα κωνικά και στερεωμένα επάνω στους βράχους. Στις συγκεκριμένες καλύβες οι άνθρωποι κατοικούσαν για λίγο χρονικό διάστημα, επειδή η αναζήτηση τροφής τους ανάγκαζε να μετακινούνται συνεχώς.

Εικ. 7. Ο οικισμός Τσατάλ Χουγιούκ (Catal Huyuk) (6000 π.Χ., περίπου), Τουρκία.

Είναι από τους πρώτους οργανωμένους οικισμούς. Τα σπίτια ήταν φτιαγμένα από ωμές πλίνθους και κολλημένα το ένα με το άλλο σχηματίζοντας ένα συμπαγές σύνολο. Δεν υπήρχαν δρόμοι και η είσοδος στα σπίτια γινόταν από ανοίγματα που υπήρχαν στις οροφές. Σκάλες οδηγούσαν από την οροφή στο εσωτερικό του σπιτιού. Οι ανασκαφές που έγιναν εκεί αποτελούν τεκμήρια για τον τρόπο οργάνωσης των πρώτων μεγάλων κοινοτήτων, οι οποίες ανέπτυξαν συγχρόνως και πιο οργανωμένες μορφές λατρείας των θεοτήτων τους.

Εικ. 8. Πολύχρωμο ζωγραφισμένο αγγείο από το Διμήνι της Θεσσαλίας (2500 π.Χ. περίπου), λευκός πηλός ζωγραφισμένος με κόκκινο και μαύρο, Αθήνα, Εθνικό Μουσείο.

Κατά τη νεολιθική περίοδο αναπτύσσεται η αγγειοπλαστική. Στο νεολιθικό οικισμό Διμήνι της Θεσσαλίας βρέθηκαν αγγεία με ενδιαφέροντα σχήματα. Οι γυαλισμένες επιφάνειές τους είναι διακοσμημένες με γραμμές και καμπύλες ("κτενισμένη διακόσμηση").

Εικ. 9. Η «Μεγάλη Μητέρα», ασβεστόλιθος, Σαρδηνία, Μουσείο Κάλιαρι.

Τα μικρά πήλινα ή μαρμάρινα ειδώλια που βρέθηκαν στη Σαρδηνία χαρακτηρίζονται από επίπεδες επιφάνειες (εκτός από το στήθος), σε αντίθεση με τις "στρογγυλές" Αφροδίτες της παλαιολιθικής περιόδου.

8

9

Πολιτισμοί του Σέσκλου, του Διμηνίου και της Χοιροκοιτίας (Κύπρος)

Στον ελλαδικό χώρο εμφανίζονται δείγματα ανθρωπίνης παρουσίας ήδη από την παλαιολιθική εποχή. Από τους πολυάριθμους νεολιθικούς οικισμούς που βρέθηκαν (έχουν ανακαλυφθεί περισσότεροι από 900) φαίνεται ότι ο χώρος αυτός ήταν κατοικημένος από το 7000 π.Χ., ιδιαίτερα στις πεδιάδες και τα παράλια του.

Στις αρχές του αιώνα (1901), κοντά στο Βόλο, στην περιοχή που σήμερα λέγεται Καστράκι, ανακαλύφθηκε ο νεολιθικός οικισμός του Σέσκλου. Ο οργανωμένος αυτός οικισμός αναπτύχθηκε σε μια έκταση εκατό στρεμμάτων. Η ακρόπολη είχε λιθόκτιστο περίβολο, που δείχνει ότι ήταν οχυρωμένη κατασκευή. Συγκεντρωμένα γύρω από ένα κεντρικό κτίριο, το οποίο λειτουργούσε ως μέγαρο, βρίσκονταν τα σπίτια που ήταν φτιαγμένα με λίθινα θεμέλια. Αυτό το μέγαρο φαίνεται ότι ανήκε στον αρχηγό της κοινότητας και ήταν χτισμένο με έναν ιδιαίτερα προσηγμένο τρόπο. Είχε αυλή πλακόστρωτη και δύο δωμάτια. Στο Σέσκλο βρέθηκαν επίσης πήλινα σκεύη με γραμμική διακόσμηση και έντονο κόκκινο χρώμα, γυναικεία ειδώλια - και λίγα ανδρικά - καθώς και λίθινες σφραγίδες, λίθινα εργαλεία κ.ά.

Η οχύρωση της πόλης μαρτυρεί ότι οι καλλιεργητές της γύρω περιοχής φύλαγαν την παραγωγή τους μέσα στον οικισμό, για να την προστατεύσουν από τους επιδρομείς, αλλά λειτουργούσε και ως καταφύγιο των κατοίκων σε περίπτωση κινδύνου. Φαίνεται ότι η περιοχή δοκιμάστηκε από πολλές επιδρομές και τελικά εγκαταλείφθηκε.

Αργότερα ένας άλλος οχυρωμένος οικισμός αναπτύχθηκε στην περιοχή αυτή, το Διμήνι, που είχε στενές σχέσεις με λαούς που έρχονταν από τη θάλασσα. Πρόκειται για ένα μεγάλο νεολιθικό οικισμό που απλώνεται γύρω από μια ακρόπολη οχυρωμένη με αλληπάλληλες σειρές τοίχων σε ελλειπτικό σχήμα. Ανάμεσα στους τοίχους ακτινωτοί διάδρομοι οδηγούσαν σε έναν κεντρικό χώρο όπου υπήρχε “μεγαροειδές” κτίσμα. Πίσω από αυτό βρέθηκε ένα από τα μεγαλύτερα και πιο ενδιαφέροντα κτίσματα της νεολιθικής εποχής, που αποτελείται από

Εικ. 10. Πήλινο γυναικείο ειδώλιο (6000-5300 π.Χ. περίπου), ύψος 17 εκ., Νέα Νικομήδεια, Βέροια, Αρχαιολογικό Μουσείο.

Το ειδώλιο αυτό αποτελεί ένα από τα πιο παλαιά δείγματα πλαστικής που βρέθηκαν στον ελλαδικό χώρο. Πιθανότατα οι μορφές αυτές να παραπέμπουν σε θεές της γονιμότητας, μια που δίνεται έμφαση στο στήθος, στην κοιλιά και στους γλουτούς.

11

Εικ. 11. Πήλινο ειδώλιο καθιστής γυναίκας (5300-4300 π.Χ. περίπου), ύψος 7 εκ., Βόλος, Αρχαιολογικό Μουσείο.

Οι ανασκαφές στην περιοχή της Θεσσαλίας έφεραν στο φως σημαντικά ευρήματα της νεολιθικής εποχής. Η γυναικεία μορφή είναι καθισμένη, με τα χέρια ακουμπισμένα στα γόνατα. Τα μάτια της σε σχήμα καρπού σιταριού και η μεγάλη μύτη δίνουν εκφραστικότητα στο πρόσωπο. Παρ' ότι το έργο είναι μικρό σε μέγεθος, η εκφραστικότητά του είναι μεγάλη.

Εικ. 12. Ειδώλιο από στεατίτη (3000-2500 π.Χ.), περιοχή της Πάφου, ύψος 0,15 μ., Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο.

Η απόδοση της μορφής από την Πάφο, εντάσσεται στο σχήμα ενός σχεδόν ισοσκελούς σταυρού. Το κεφάλι, σφαιρικό και ανυψωμένο, με διακριτικά χαρακτηριστικά, στηρίζεται στον μακρύ κυλινδρικό λαιμό. Με το ειδώλιο-φυλακτό που κρέμεται στο λαιμό της μορφής, επαναλαμβάνεται το σταυροειδές σχήμα της και ορίζεται το κέντρο του σταυρού.

12

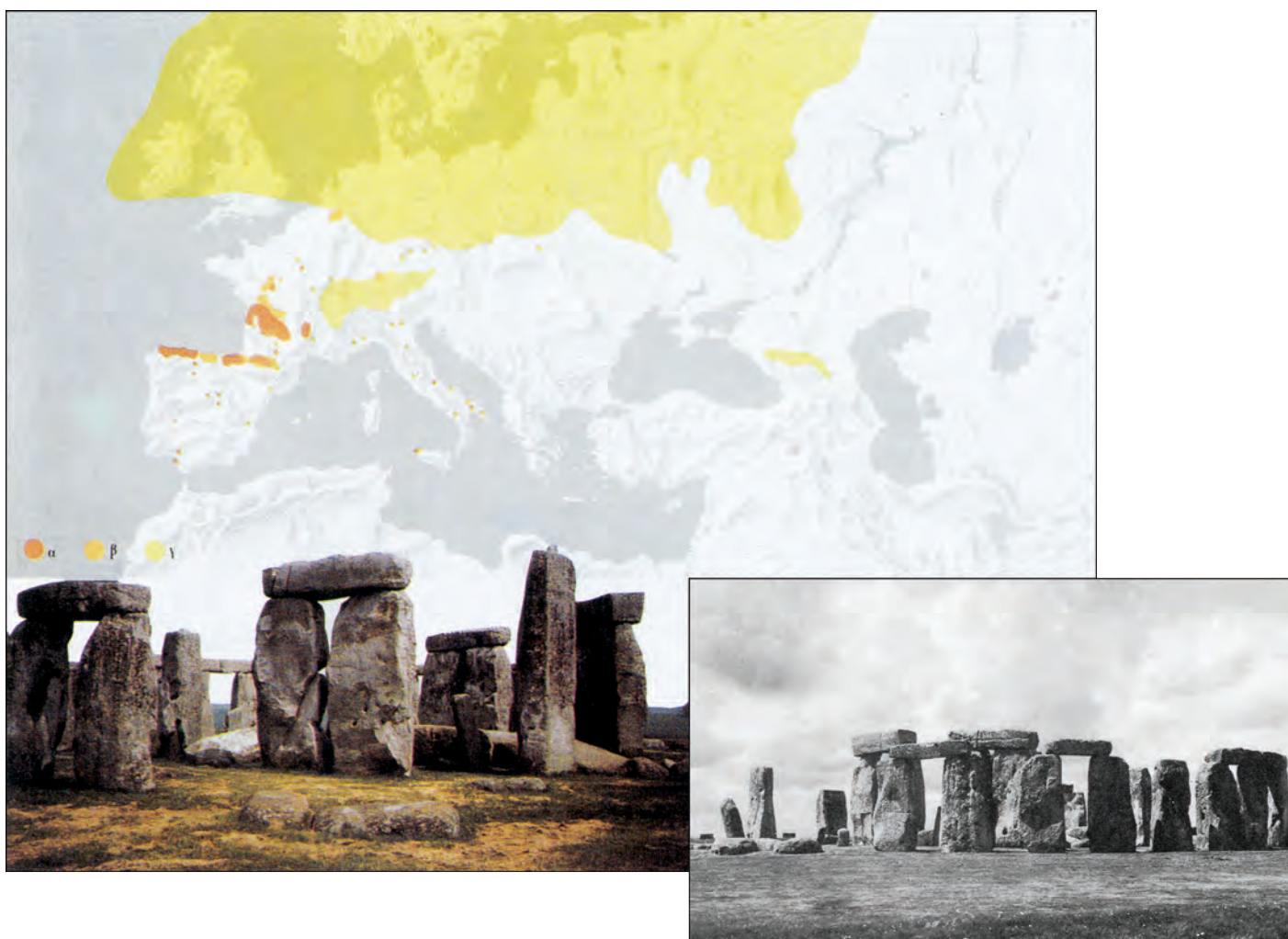
εργαστήριο, αποθηκευτικούς χώρους και κατασκευές για το ψήσιμο της τροφής. Επίσης, στη μια πλευρά του οικισμού υπήρχε κυκλικός κεραμικός φούρνος, κοντά στον οποίο ανακαλύφθηκαν εξαιρετικά δείγματα κεραμικής με εγχάρκτη διακόσμηση.

Μεγάλος νεολιθικός οικισμός βρέθηκε και στην Κύπρο, επάνω σε έναν κωνικό λόφο κοντά στο χωριό Χοιροκοιτία, από όπου πήρε και το όνομά του ο οικισμός. Το χαρακτηριστικό του οικισμού είναι οι πετρόκτιστες θολωτές κατοικίες με στρογγυλή κάτοψη, τοποθετημένες σε μικρές ομάδες έξι ή επτά καλυβών γύρω από μια αυλή. Τα περισσότερα αγγεία που βρέθηκαν εδώ είναι λίθινα, αλλά υπάρχουν και μεταγενέστερα πήλινα με «κτενισμένη»* διακόσμηση. Οι νεκροί, οι οποίοι θάβονταν σε αβαθείς τάφους κάτω από το δάπεδο του σπιτιού, έφεραν επάνω στο στήθος τους μια πολύ βαριά πέτρα, πράγμα που φανερώνει το φόβο που είχαν οι κάτοικοι για τους νεκρούς. Μέσα στους τάφους βρέθηκαν διάφορα κτερίσματα (αγγεία, κοσμήματα κ.ά.).

**ΣΤΟΟΥΝΧΕΝΤΖ (2000 π.Χ. περίπου),
Αγγλία, πεδιάδα του Σόλσμπερυ**

Το επιστέγασμα των επιτευγμάτων της μεγαλιθικής αρχιτεκτονικής είναι το μνημείο Στόουνχεντζ της Νότιας Αγγλίας. Αποτελείται από ένα μεγάλο κύκλο φτιαγμένο με κάθετους ογκόλιθους οι οποίοι στηρίζουν οριζόντιες δοκούς από ψαμμίτη. Μέσα σ' αυτό τον κύκλο περικλείεται ένας μικρότερος με την ίδια δομή. Ο σκοπός για τον οποίο έγινε αυτή η κατασκευή προβλημάτισε έντονα τους αρχαιολόγους, οι οποίοι υποθέτουν ότι μπορεί να αποτελούσε σημαντικό λατρευτικό τόπο ή να λειτουργούσε ως ένα περίπλοκο αστρονομικό παρατηρητήριο, επειδή οι πέτρες ήταν τοποθετημένες στον άξονα ορισμένων σημείων του ορίζοντα. Η κατασκευή του είναι εντυπωσιακή, αν σκεφτούμε τα μέσα τα οποία είχαν στη διάθεσή τους οι άνθρωποι εκείνη την εποχή, πράγμα που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, για να καταβάλουν τόσο κόπο και τόσο χρόνο για το συγκεκριμένο έργο, θα έπρεπε αυτό να είχε πολύ μεγάλη σπουδαιότητα. Κατ' αρχάς οι τεράστιοι αυτοί ογκόλιθοι θεωρείται ότι μεταφέρθηκαν εκεί από την περιοχή Μάλμπορο Ντόουνς, η οποία

απέχει 32 χιλιόμετρα από το Στόουνχεντζ. Οι ορθοστάτες είναι δουλε-
μένοι με πέτρινα σφυριά, για να γίνουν λείοι και να λεπτύνουν προς
τα πάνω. Εδώ επίσης γίνονται, για πρώτη φορά στην ιστορία, “οπτικές
διορθώσεις”, δηλαδή τα υπέρθυρα (οι οριζόντιες πέτρες) κόβονται με
μια ελαφριά κλίση προς τα έξω, ώστε, όταν τα κοιτάζει κανείς από το
έδαφος, να δείχνουν κατακόρυφα. Για να στερεωθούν αυτά τα υπέρθυ-
ρα, είχαν ανοιχτεί τρύπες οι οποίες εφάρμοζαν σε προεξοχές που είχαν
οι ορθοστάτες και το τελειώμά τους ήταν απόλυτα ευθυγραμμισμένο.

Οι τεράστιοι αυτοί ογκόλιθοι είχαν τοποθετηθεί με τέτοιο τρόπο,
ώστε ο προσανατολισμός τους να σχετίζεται με την ανατολή του ήλιου
την πιο μεγάλη ημέρα του χρόνου (δηλαδή με την έναρξη του καλοκαι-
ριού) και με τη δύση τη μικρότερη ημέρα του χειμώνα. Γι’ αυτό το λόγο
πολλοί πιστεύουν ότι το Στόουνχεντζ ήταν ναός του ήλιου.

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Σαμάνος: Μάγος, γιατρός ή ιερέας, αλλά οπωσδήποτε άτομο με ιδιαίτερες ικανότητες επικοινωνίας και ιδιαίτερο ρόλο στις ομάδες των πρωτόγονων ανθρώπων.

Χαμηλό ανάγλυφο: Η επιφάνεια από πέτρα ή μάρμαρο (ή άλλο υλικό) που δε λαξεύεται σε μεγάλο βάθος, η παράσταση της οποίας μόλις και εξέχει.

Θόλος: Η σκεπή που προκύπτει από την περιστροφή ενός τοξωτού τμήματος γύρω από έναν κεντρικό άξονα. Το σχήμα του θόλου εξαρτάται από το σχήμα του τοξωτού τμήματος. Μπορεί να είναι ημισφαιρικός ή ελλειψοειδής, με κυκλική ή πολυγωνική βάση. Υπάρχουν και ημικυλινδρικοί θόλοι (καμάρες).

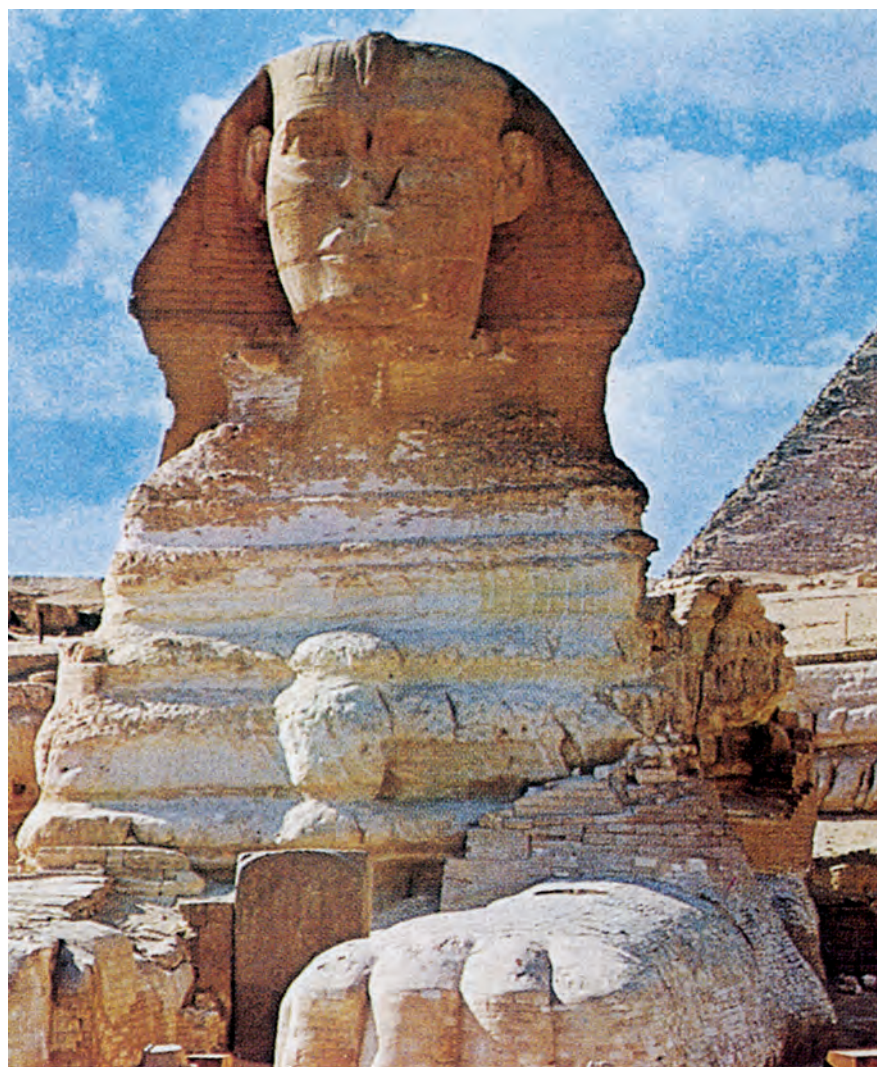
“Κτενισμένη” διακόσμηση: Όρος που οφείλεται στα ιδιόμορφα επιζωγραφισμένα διακοσμητικά σχήματα των αγγείων της νεολιθικής εποχής, τα οποία δίνουν την εντύπωση ότι έχουν δημιουργηθεί με ένα εργαλείο όπως το κτένι.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Οι βραχογραφίες αποκαλύπτουν στοιχεία του τρόπου ζωής των ανθρώπων που βρίσκονταν στην αρχή της εξέλιξης. Πώς τους φαντάζεστε;
2. Συγκρίνετε ένα γυναικείο ειδώλιο της παλαιολιθικής με ένα της νεολιθικής εποχής. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείτε;
3. Ποια νομίζετε ότι είναι η σημασία των ειδωλίων για τις κοινωνίες που τα δημιούργησαν;

**Η ΤΕΧΝΗ
ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ
- Η ΤΕΧΝΗ
ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ**

Η Μεγάλη Σφίγγα (2530 π.Χ. περίπου), Γκίζα.

2

Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ - Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Η τέχνη της Μεσοποταμίας

Στην περιοχή της Μεσοποταμίας, ανάμεσα στους ποταμούς Τίγρη και Ευφράτη, αναπτύχθηκε ένας από τους σπουδαιότερους αρχαίους πολιτισμούς. Η περιοχή κατοικήθηκε αρχικά (περίπου το 5000 π.Χ.) από αγρότες, οι οποίοι αξιοποίησαν το εύφορο αυτό κομμάτι γης με τη βοήθεια αρδευτικών έργων κατά μήκος των ποταμών και των παραποτάμων τους. Στην κοιλάδα της Μεσοποταμίας κτίστηκαν πόλεις, μεγαλοπρεπείς ναοί, ανάκτορα και μέγαρα που τα περιέβαλλαν μεγάλα τείχη. Ανάμεσα στα επιτεύγματα των κατοίκων της περιοχής περιλαμβάνεται και η ανακάλυψη του τροχού και του αρότρου. Αξιοποιώντας αυτά τα επιτεύγματα αναπτύχθηκαν πόλεις, που γρήγορα εξελίχθηκαν σε αυτοκρατορίες. Οι πρώτοι κάτοικοι της περιοχής ήταν οι Σουμέριοι, ακολούθησαν οι Ασσύριοι και στη συνέχεια οι Βαβυλώνιοι, οι οποίοι δημιούργησαν μια τεράστια αυτοκρατορία.

Οι Σουμέριοι ανακάλυψαν τη γραφή, (η οποία έμεινε στην ιστορία ως σφηνοειδής) πράγμα που επέτρεψε την καταγραφή των γεγονότων και συνεπώς την ανάπτυξη και τη διάδοση του πολιτισμού της περιοχής.

Ο πολιτισμός των Σουμερίων αναπτύχθηκε κυρίως στις πόλεις Ουρ, Ουρούκ και Λαγκάς. Οι γραφείς κατέγραφαν τις πληροφορίες με καλάμι επάνω σε πέτρινες πλάκες. Οι Σουμέριοι ανέπτυξαν και αξιόλογη λογοτεχνία. Το *Έπος του Γιλγαμές* είναι το πρώτο σημαντικό ποίημα στην ιστορία της ανθρωπότητας. Ακόμα, ανακάλυψαν τη χρήση των αριθμών, ένα σύστημα που βασίζεται στον αριθ-

Εικ. 1. Κατάλογος Σουμέριων βασιλέων.

Πρόκειται για έναν κατάλογο που περιλαμβάνει τους Σουμέριους βασιλείς και συντάχθηκε το 1820 π.Χ. επάνω σε έναν ορθογώνιο πλίνθο. Στο επάνω του τμήμα γράφει: "Η Ουρούκ χτυπήθηκε με τα όπλα. Η βασιλεία μεταφέρεται στην Ουρ. Στην Ουρ ο Ουρ-Ναμμού, έγινε βασιλιάς και βασίλεψε 8 χρόνια. Ο Σουλγκί, γιος του θεϊκού Ουρ-Ναμμού έγινε βασιλιάς και βασίλεψε 48 χρόνια".

Εικ. 2. Ζιγκουράτ της Ουρ (2100 π.Χ.).

Σε κάθε πόλη της Μεσοποταμίας υπήρχαν τα ζιγκουράτ (ναοί) που ήταν φτιαγμένα από πλίνθινα κλιμακωτά επίπεδα. Ο ναός του θεού της Σελήνης ήταν τοποθετημένος στην κορυφή του ζιγκουράτ, σύμβολο της φυσικής και πνευματικής ανωτερότητας του θεού (δεν έχει διατηρηθεί). Οι τρύπες στο περίβλημα του ζιγκουράτ ίσως να είχαν ανοιχτεί για να μη σκάσουν τα πήλινα τούβλα την περίοδο των βροχών.

Εικ. 3. Λάβαρο της Ουρ. Τμήμα στήριξης μουσικού οργάνου (2500 π.Χ. περίπου), ψηφιδωτό με κοχύλια, λαζουρίτη και κόκκινο ασβεστόλιθο επάνω σε ορυκτή άσφαλτο, βασιλικό νεκροταφείο Ουρ, Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.

Απεικονίζεται μια επιτυχής εκστρατεία του βασιλιά της πόλης Ουρ. Στην επάνω λωρίδα εικονίζεται ο βασιλιάς με την ακολουθία του, καθώς και πολλοί αιχμαλώτοι που οδηγούνται προς αυτόν. Στη μέση μια φάλαγγα αιχμαλώτων οδηγείται από πεζούς στρατιώτες με κράνη, ενώ στην κάτω λωρίδα διθέσια άρματα ανοίγουν δρόμο επάνω από τα πτώματα του εχθρού.

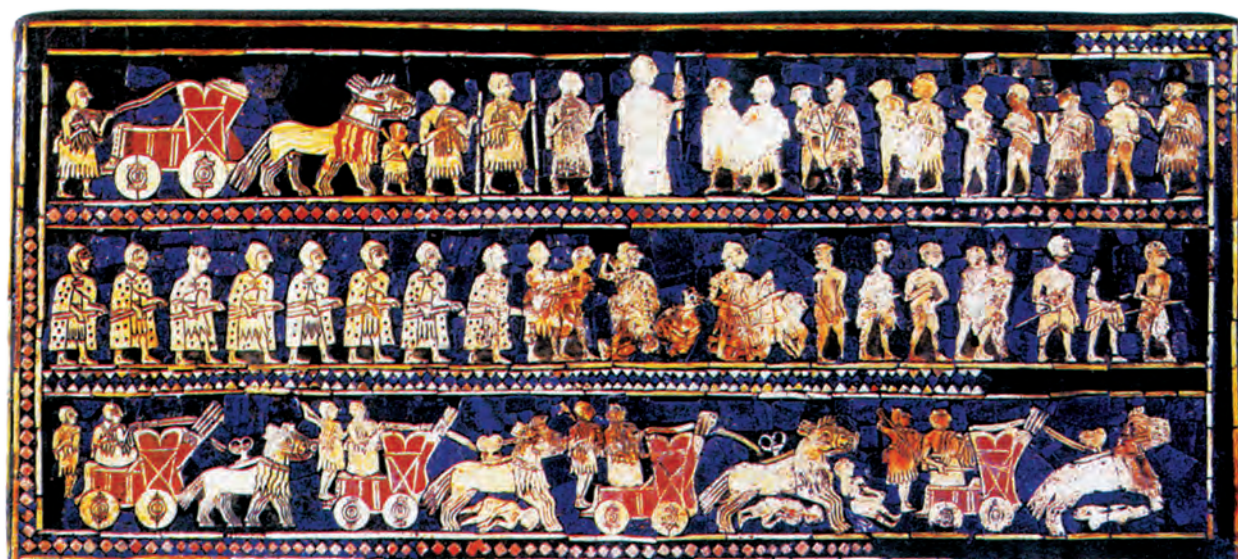
1

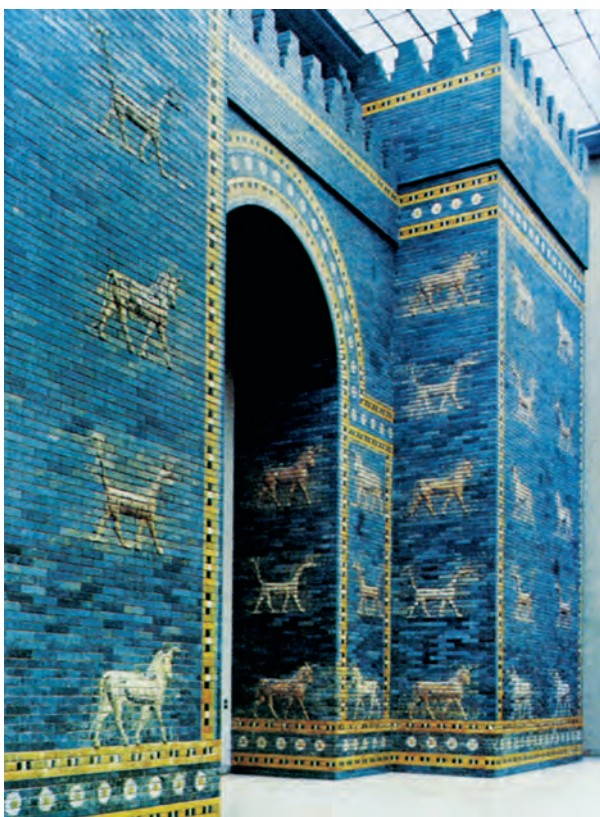
2

3

4

5

Εικ. 4. Πύλη της Ισθάρ (Ιράκ) (7ος-8ος π.Χ. αι.), επισμαλτωμένοι πλίνθοι, Βερολίνο, αναπαράσταση στο Μουσείο της Περγάμου. Πομπική πύλη στο ανάκτορο του Ναβουχοδονόσορα, στο οποίο υπήρχαν επίσης οι περίφημοι κρεμαστοί κήποι και ο Πύργος της Βαβέλ ύψους 90 μέτρων. Ως υλικό δόμησης έχει χρησιμοποιηθεί το τούβλο, το οποίο όμως έχει καλυφθεί με εφυσιασμένα πλακάκια. Η διακόσμηση παρουσιάζει ταύρους, που είναι το ιερό ζώο των Σουμερίων, και δράκους, που είναι το σύμβολο του Βαβυλωνίου θεού Μαρδούκ. Η αψίδα με τις ανάγλυφες παραστάσεις που πρωτοεμφανίζεται εδώ εξελίχθηκε αργότερα, σε άλλους πολιτισμούς, ως μια σημαντική αρχιτεκτονική μορφή. Αυτή η πύλη ήταν μία από τις έξι μνημειακές πύλες του οχυρού της Βαβυλώνας.

Εικ. 5. “Λαμασσού” (750 π.Χ. περίπου), ασβεστόλιθος, Παρίσι, Μουσείο Λούβρου.

Ο φτερωτός ταύρος με το ανθρώπινο κεφάλι συνδυάζει τη δύναμη του ζώου με την πνευματική δύναμη του ανθρώπου. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτού του αγάλματος είναι τα πέντε πόδια, έτσι ώστε από όποια πλευρά και να το κοιτάξει κανείς εμφανίζεται με τέσσερα πόδια.